

ŽITOMIR JANEŽIČ

DUH IN FORME

Samo dvakrat v vsej kulturni zgodovini je bila Evropa v podobnem duhovnem stanju, kakor je danes. Prvič je bilo ob zatonu antike. S krščanstvom se je začelo razkrajati antično mišljenje o človeku in naravi. Če se je v antiki človek čutil le del narave, vezan nanjo z njenimi demoničnimi silami, je pod vplivom krščanskih idej ta zveza vedno rahlejša in človek se začel zavediti svoje duhovne individualnosti. Krščanska antropologija je prinesla idejo človeške duhovne svobode in vzvišenosti nad vsem stvarstvom. Človek se je ostro obrnil od poganske narave in usmeril vase; predmet njegovega zanimanja je mikrokozmos. To je značilnost vsega srednjeveškega mišljenja. Odtod izvira po eni strani naivno naravoslovje sholastike — srednjeveškega filozofskega nazora — po drugi strani njena globoka duhovnost. V človeku so se v teh mističnih stoletjih zbirali in vedno bolj rasli zakladi duhovnih sil, dokler ni prišel tisti — še do danes ne dovolj pojasnjeni — trenotek, ko so se te sile morale sprostiti. Tedaj je nastal drugi veliki prelom v kulturni zgodovini Evrope. Humanizem in renesansa pomenita obrat človeka k antičnemu mišljenju in čutenju. Človek se je iz svojega mikrokozma obrnil v naravo in se jel z njo družiti — a njegovo razmerje do nje je sedaj vendar različno od antičnega. Če je poprej to razmerje označeval strah, ga sedaj pogum. Vse duhovne zaklade, ki so stoletja ležali v temi mikrokozma, je začel človeški duh dvigati na dan, da bi z njihovo pomočjo gospodoval nad naravo, jo izkoristil in si v nji ustvaril novo solnčno življenje. Renesansa je izraz močne volje do življenja. S tem je napočila doba naravoslovja, tehnike in vseh pozitivnih znanosti. V filozofiji se razraščajo naturalizem, empirizem in pozitivizem. Ves svoj duhovni napor je človek usmeril v dve vodovni dimenziji, t. j. v opazovanje narave, njenega površja, pojavov in zunanjih oblik. Metafizika, ki pomeni zmeraj gibanje duha v tretjo dimenzijo (višina — globina), je postala kmalu problematična in končno so jo zavrgli.

Izza kulturne renesanse, ko se je duh obrnil iz svojih življenjskih globin na površje in zunanost — kar se je izrazilo v močnem teženju po antično-klasični zunanji formi — je življenje samo čezdalje bolj

postajalo žrtev form in v zadnjih dveh stoletjih doseglo svoj razvojni višek. Res je čudno, da sta se iz humanizma razvila individualizem in avtonomizem — kakor danes soglasno označujejo to dobo — in življenje zavila v tolike forme, ko se na prvi pogled zdi, da sta oba zunanjim oblikam skrajno sovražna. To je protislovje, katero pa vendar potrjujejo vsa zgodovinska dejstva. Ta doba bi se z ozirom na celotno življenje najbolj pravilno imenovala doba splošnega utilitarističnega organiziranja; z ozirom na znanost — doba sistema, z ozirom na filozofsko mišljenje doba okorelega dogmatizma. Skratka, v tem času se uveljavljajo statične forme v vsem življenju. V tem se kaže eno izmed znanih zgodovinskih protislovij, ki so v življenju sploh pogosta: Skrajno in strastno zanikanje potrjuje končno s svojo pretiranostjo vprav tisto, kar hoče zanikati. Če se je duh danes pričel — kar postaja čezdalje bolj očitno — na vso moč otresati form, ki mu jih je pretekla doba naložila, je jasno, da ni mogoče govoriti o kakem nadaljevanju te dobe in njene miselnosti. Sodobno zanikavanje statičnih form v življenju ne pomeni nadaljevanje individualistične miselnosti preteklih dveh stoletij, ampak pomeni obračun z njo in pričetek nove dobe.

Še nikoli se ni človeški duh uprl zunanjim statičnim formam s tako silnim in splošnim protestom kakor danes. Vsi dosedanji »protestantizmi« so delnega značaja: obračajo se le na posamezna področja življenja, enkrat na politiko, drugič na religijo, umetnost ali znanost. Sodobno duhovno gibanje je pa kot reakcija nekaj splošnega. Duh kot nosivec vsega višjega življenja se je pričel z neslutnimi silami otresati oklepov oblik, ki mu jih je skovala zgodovina, ali ki so mu bile kakorkoli vrinjene. Nastopil je tretji veliki preobrat. To je obrat od površja narave v njene bitne osnove, obrat od zunanosti k bistvu, obrat od površja življenja k njegovemu jedru. Človeško mišljenje se je pričelo usmerjati tudi v tretjo dimenzijo. Vse pozitivne znanosti iščejo danes svoje utemeljitve in enote v metafiziki, filozofija stremi k mistiki, religija k nadnaravnosti. Umetnost se je danes že splošno otresla akademskega formalizma in zajema življenje neposredno iz njegovih virov. Nove življenjske kvalitete porajajo same tudi nove forme. Renesančno klasične oblike blestečega površja so danes že skoraj izginile. To se prav jasno vidi, če se ozremo samo n. pr. na religiozno dramaturgijo renesanse, vso blestečo klasičnih stiliziranih form in jo primerjamo n. pr. s sodobno dramaturgijo P. Claudela, stremečo predvsem v globine življenja in religioznih resnic. (Gl. A. Debeljak: Paul Claudel, DS 1926, str. 40.) Razlika med obema je podobna odnosu med fiziko in metafiziko. — Dejstvo, da se danes v vedno večjem številu pojavljajo knjige in članki, ki napovedujejo in že gledajo ogromen duhovni preobrat in novo dobo — ni nikakor brez stvarnih podlag. Vsaka vrstica proze in vsaka kitica sodobne poezije, ki nima na sebi oklepa neiskrenega akademskega formalizma, diha stremljenje po tej novi dobi in beži od sedanjosti.

Vsi dosedanji poskusi upora proti ogromni teži form so bili — kakor rečeno — delnega značaja. Prav zaradi tega in zaradi svoje skrajne reakcionarnosti so vsi ti poskusi drug za drugim propadli. Današnja duhovna razgibanost se od vseh teh partikularnih gibanj razlikuje po svoji življenjski splošnosti. Sodobno duhovno gibanje — čeprav nastopa proti — vendar ne zanikuje nujnosti forme v življenju. Pač nasprotno. Zdi se, da leži na dnu tega pokreta vprav spoznanje, da je vse življenje le tok spreminjajočih se form, v katerih se udejstvuje človeški duh. Če je to sodobno gibanje izraz stremljenja po odpravljanju form, gre pri tem le za obračun s formami, ki se življenju od zunaj vrivajo in v katere se hoče duh nasilno stlačiti. Prav tisti, ki je prišel do spoznanja, kako resnega pomena so forme v življenju, se je pričel z njimi ukvarjati; za druge je to vprašanje rešeno ali pa sploh ne obstoji. Ne zato, ker forme v življenju ne bi bile nekaj nujnega, ampak zaradi tega, ker so bistveno nujne, se za njih pravilno pojmovanje borijo cele vrste duhov, katerih še ni popolnoma prekril umazani val civilizacije.

Sodobni človek ne trpi zaradi tega, ker je oblik, v katerih se njegov duh izživlja, premalo, ampak zaradi tega, ker je duh utesnjen in potlačen s tolikimi oblikami, da se sploh ne more več gibati. Današnji izboljševalci človeštva in življenja si na vso moč prizadevajo, da bi utrdili »zgodovinsko preizkušene« in »stalne« forme, v katerih naj bi duh trajno živel. Kako usodno je delo teh zdravnikov! Kaj bodo pomagale človeštvu vse nove organizacije, sistemi in programi, ko se duh ne more več razgibati prav zaradi svinčene teže form, ki mu kakor nesrečno zgodovinsko breme branijo vsak življenjski zagon. Ni bolečina naše dobe v oblikah površja, ampak v globinah duha. Civilizacija, ki je tako uspešno uveljavila duhovno filistrstvo, je zgradila ogromen kup form, ki se jih človek, zaverovan v razne historične psevdovavtoritete, ne more več otresti. Ta položaj je dosegel pogubne razmere. Začel je ogrožati dostojanstvo človeka kot duhovno svobodnega bitja — podobe božje. So slučajji, kjer se duh sploh več ne zaveda svoje svobode do samostojnega ustvarjanja form, v katerih naj bi se življenjsko uveljavljal. Čeprav se skuša upreti n. pr. kaki preživeli formi mehanične in racionalno-utilitaristične organizacije, ne bo več znal tega storiti danes drugače, kakor v formi »protiorganizacijske — organizacije«. — »Meso« je močnejše kakor duh!

Največji greh proti duhu je nasilje. Duh je po svoji naravi svoboden in zato bi vsako nasilje nad duhom pomenilo zanikavanje njegove narave. Silo bi delal duhu, kdor bi hotel, naj se duh trajno le v formah, v organizaciji, sistemu, dogmi življenjsko udejstvuje. Svoboden duh je stvariteln in zato ima v sebi polno možnosti, da svoje resnice izrazi in uveljavi v življenju. V tisoč in tisoč formah se duh lahko udejstvuje in tako vodi tok zdravega ustvarjajočega življenja. Duh pa, ki je vklenjen v forme, ki terjajo svojo vekovitost, ima samo

eno življenjsko možnost, ki je v dilemi: ali se udeležiti samo v tej formi ali pa sploh nikakor. Posledica take dileme je hiranje in umiranje. In taka je usoda duha, ki mora po sili služiti »mesu«. — Dve najosnovnejši zahtevi duha, ki izvirata iz njegovega najglobljega bistva, sta svoboda in življenje. Svoboda duha je metafizično nujno zvezana z njegovo naravo. Kakor je stvari najosnovnejše svojstvo razsežnost in teža, tako je duhu enovitost in svoboda. Tvar je s svojo razsežnostjo in težo vezana in nesvobodna, duh pa je zaradi svoje — stvari vprav nasprotno narave — nevezan in svoboden. Enovitost duha, ki je osnova njegove svobode, je tolika, da je duh že ves realno v svojem idealnem težišču; pri stvari pa so vsi deli izven tega težišča, v njem ni več ničesar. Če vsa stvar teži v to idealno točko, leži v tem nekako teženje po svobodi od nuje teže in razsežnosti. Toda s tem teži stvar po uničenju same sebe, kajti kakor hitro bi se to teženje izpolnilo, bi stvar že prenehala bivati. Nesvobodnost je s stvarjo bistveno zvezana, zato more stvar zavzeti tudi trajno razne forme in tudi trajno izpolnjevati predale raznih shem in sistemov. Duh z vsem tem ne more priti v stik drugače kakor v življenju. V naravni vrsti dogajanja sploh ni možen drugačen stik duha z »mesom«, kakor v življenjski formi. A te niso nikoli nekaj statično trajnega. V vsakem trenutku tistega časovnega niza aktov, ki se imenuje življenje, si duh sam ustvari vedno novo formo, v kateri se udeležiti. Le tako lahko govorim o odnosu duha do forme. Duh gre lahko in tudi mora iti preko že izrabljenih form v vsakem trenutku k drugim, vedno novim.

Tu bi bilo potrebno, ozreti se na tiste brezmožganske ideologije, ki oblačijo staro v nove oblike, in ki hočejo »naj bi mrtvim formam vendar dali duha«. Kako plitva miselnost! V imenu duhovnosti hočejo zaslužniti duha. Življenje kot izraz duhovne dinamike stremi zmeraj po ustvarjanju novega življenja, nove življenjske »vsebine«. Ako natikamo temu novemu življenju stare forme, ustavljamo stvariteljno dinamiko duha — oviramo življenjski razvoj. Zakaj vse, kar se rodi v globinah duha novega, se na ta način — še preden pride do individualne zavesti — potisne v stare oblike, katere je duh že zdavnaj zapustil. Vse novo mora, še preden začne individualno živeti, zastarati, ker nima možnosti svobodnega razvoja. Stare forme požrejo kot uničujoč vakuum vse, kar novega nastaja, vse mladostno. V tem je razlog, zakaj se ves mladostni zagon novega, ki bi se moralo po imanentnih močeh razvijati, končuje po navadi le v jezi proti usodnim formam — proti staremu. Vse, kar se iz ustvarjajočega duha rodi, je živo in si zato po imanentni nuji samo nadene ustrežajočo novo formo. Sumljiva je tu vsaka ločitev forme od vsebine. To oboje je v globini življenja le eno. Forma je življenjski učinek duha, je rezultat zdrave in svobodne evolucije žive »vsebine«. Kjer gre za življenje, je nesmiselno zahtevati, naj dobe forme »vsebine« ali pa narobe. Duh bi bil zaprt v vsiljeno formo, v kateri se je že nekoč udeleževal in jo zaradi razvoja že tudi za-

pustil. »Duh veje, kjerkoli sam hoče« (Jan 3, 8). Zato forma sama kot nekaj statičnega ne more biti življenjska forma, v kateri bi se mogel uveljavljati živi in ustvarjajoči duh. Sistematizirati življenje, ne pomeni nič drugega, kakor postaviti katerekoli njegove trenutne in historične forme za nekaj stalnega. Prav zaradi tega pomeni sam sistem za živega duha oviro gibanju, prepočasnost, hiranje. Usoda sistema je zmeraj ta, da kmalu zastari. Duh gre preko vseh sistemov in kategorij, iz njih povzame pač tisto, kar trenutno potrebuje za življenjsko udejstvovanje, a potem ostanejo vse te forme le okostje, in nesrečno je početje, če jih zopet vsiljujemo novemu življenju.

Skoraj vse današnje kulturne ideologije so prišle do usodne modrosti, da stare forme napravljajo »aktualne«, zahtevajo, naj bi duh šel vanje in naj bi v njih teklo življenje. V tem je naša kulturna tragika. Življenjska nujnost duha je, da si sam svobodno ustvarja nove forme; če ne ustvarja, ne živi. Zato ni čudno, da je dobila naša doba ime »generacija brez mož« (Thiel).¹ Naš čas nima duhov, ker duhovno življenje nima stvariteljne svobode; grešil je proti duhu in z duhom je kaznovan. Kulturno živimo danes samo še od tradicionalnih form avtoritete, organizacij, sistemov in programov; naš čas je čas zbranih spisov, in vse novo mora s krvjo plačevati drznost svojega nastajanja. Prav je dejal Spengler: »Tisto, kar je za vsako zgodnjo dobo stvariteljni dvig k živi formi, je za pozne dobe moč tradicije.« Resno bi se morali vprašati vsi borivci za »preizkušene, stare in trdne« forme življenja, ali niso zakrivili, da gledamo sodobno kulturo kot pojav pozne dobe, t. j. kot nekaj starostnega? Ali ne leži krivda za vse to tudi v tem, da so bili za voditelje pogosto kar vnaprej in službeno določeni — ne duhovni — ampak denarni, protekcijski, sploh lažni aristokrati? — Brez dvoma je splošni sodobni kulturni položaj naravna kazen, maščevanje posiljene duhovne narave za take zgodovinske grehe.

V sodobnem stremljenju, ki se hoče otresti »zgodovinsko preizkušenih« in podobnih form, ni nikakega misticizma, kakor mečejo pod ta pojem vse sumljive in nerazumljive stvari, ampak je izraz življenjskega gibanja, odpor duha, ki ga je toliko časa tlačilo gorovje form, ki mu jih je vsilila pretekla doba. Nihče ne more z matematiko ali mehničnimi zakoni določevati form, v katerih bo duh živel. Zdravemu duhu velja vsaka naravna ustvarjena forma za nekaj začasnega; trajnost teh form bi mu pomenila starostno bolezen. Forme ostanejo kot nekaj trajnega le v stvareh, ki se dajo vnaprej izračunati, v kraljestvu »tega sveta« — v trgovini, industriji, bankarstvu itd.

¹ Rudolf Thiel: Die Generation ohne Männer, Berlin (P. Neff Vlg.). 2. Aufl. 1932. (S. 484. Gr. 8°). — V tej izredni knjigi razkriva duhoviti avtor dobo, ki je doba ljudi, kot so B. Shaw, W. Rathenau, S. George, T. Mann in O. Spengler, katere kot posameznike ceni, a jim vendar dokazuje, da so njihove ideje danes nemočne in majhne. Proti njim kliče generacijo mladih, v katerih vidi voljo za vse veliko.

V »kraljestvu duha« pa je življenjski pogoj svoboda, ki dopušča v vsakem trenutku svoboden, vnaprej nepreračunljiv stvariteljni zagon duha, njegove vedno nove dvige v resničnost, dobroto in lepoto.

Zmaga forme v življenju je zmaga »mesa« nad duhom. Kakor hitro se je to zgodilo, že je bil duh obsojen, da mora služiti; predmet vsega duhovnega udejstvovanja je od tedaj postalo le tisto, kar more koristiti »mesu«. — Vsa filozofija preteklih dveh stoletij, od ene skrajnosti Feuerbachovega, Haeckelovega in Marksovega materializma do druge skrajnosti kantovskega in hegelijanskega idealizma, je značilna po svojem utilitarizmu. Najbolje se da označiti z utilitarističnim racionalizmom. To je dobesedno — doba »praktičnega razuma«. Prav očitno se to kaže v etiki. Miselnost te dobe si je sicer ustvarila velike etične sisteme, vendar je to abstraktna etika brez osnov v božanskih globinah človeške narave; etični sistem te dobe je le čisto razumska zgradba form za ljudsko sožitje. Kantu ni etika drugega kakor koristen sistem, ki ga nujno zahteva »praktičen razum«. Vse tisto, kar ne more koristiti splošni materialni kulturi, je brez smisla za obstoj. Najbolje se kažejo utilitaristična stremjenja zaslužjenega, »mesu« zapisanega duha v ogromnem vzponu materialne kulture preteklih dveh stoletij. Duh se je obrnil od nadčutnih duhovnih vrednot v čutne vrednote »tega sveta« — gospoduje nad naravo in jo izkorišča. Tehnika je zavládala na vseh področjih življenja. Vse duhovno ustvarjanje je porajalo samo še — stroje. Načelo stroja je prodrlo tudi v samo kraljestvo duha. Svetovni nazor je postal mehaničen. Duhovnost je morala iti v sistem, življenje v organizacijo in program. Vsa ta miselnost se je na koncu dostojno izkristalizirala kot tip miselnosti ene cele dobe v Jamesovem pragmatizmu. Iz njega se dajo popolnoma logično izvesti načela: Sistem moraš zgraditi tako, da lahko vedno upravičuje tisto, kar ti koristi; vsak sistem, ki ti koristi, je pravilen in resničen.

V takih cokljah je duh moral kmalu opešati. Organizacija je postala okrevališče za ljudi brez duha — bila je mašina. Vsa kulturna stremjenja te dobe so bila v čim večji mehnični organizaciji. Ta kulturna mašina je vozila ljudi, ki se z lastnim duhom niso mogli več premikati. V tem vse organizirajočem zagonu je posameznik ostal brez pomena: demokratična organizacija enakih je mašina za proizvodnjo kulture. Individualizem je tako v svoji zadnji obliki zanikal samega sebe. Načelo tehnike je pričelo voditi vse življenje. — Ko posamezniki od utrujenosti ne morejo več dalje, si podajo roke in gredo potem lahko zopet še nekoliko naprej...

Duh časa je prodril tudi v religiozno življenje. Krščanstvo 18. in 19. stoletja je v očeh človeka te utilitaristično-racionalistične dobe kot dejstvo le organizacija, kot ideja pa le sistem. Če je ta doba katerikrat slučajno priznala prednost konkretnega krščanstva, se ni zgodilo toliko zaradi njegovih absolutnih vrednot, zaradi

njegovega nadnaravnega značaja, ampak predvsem le zato, ker so ga spoznali za najboljši sistem, s katerim se dajo najbolje rešiti vsa vprašanja duhovnega življenja, in ker je krščanstvo posebno v svoji katoliški obliki veljajo za najvzornejšo organizacijo. Po protestantskem liberalnem pojmovanju je n. pr. krščanstvo le še sistem, ki naj bi uravnaval нравno življenje. Nujno je ta miselnost zanikala nadnaravnost, ki presega vse od človeka zgrajene forme in se ne da izčrpati z nobeno razumsko shemo. Tako sta 18. in 19. stoletje splošno v kulturnem kakor v verskem življenju doba organizacije, doba zmage forme nad duhom. Na obeh teh življenjskih področjih so se uveljavila ista načela. Vedno večje uveljavljanje oblik na obeh straneh vodi nujno do razdora med kulturo in religijo; nositeljica kulturnega življenja postaja država, nositeljica verskega cerkev. Toda cerkev ni državi ravnopravna, ker se je po tej ločitvi postavila kultura nad religijo. Cerkev je le stroj, ki mora brezhibno opravljati delo — v korist države. Če je poprej bil *Sacrum Imperium* organska celota, v kateri je religija bila duša kulture in Cerkev duša države, sta se sedaj oba ta pojma ostro ločila; ločitev cerkve od države je obveljala kot načelo in dejstvo. Duhovno življenje, ki z metafizično nujnostjo teži po popolni enovitosti, se je razcepilo na dvoje, prišel je čas popolnoma ločenega kulturnega in religioznega življenja. Posledice, ki so se izrazile v žalostnem trenju med kulturo in religijo, so kmalu nastopile. S patosom forme na obeh straneh se je človek obrnil iz kraljestva duha v kraljestvo »tega sveta«. — V kraljestvu »tega sveta« vlada pač borba za korist in blagor — saj to je Marx prav zadel.

Isti pojav, ki ga vidimo v razmerju med kulturo in religijo, lahko opazimo tudi v razmerju med samimi religijami, posebno še med izpovedmi istih religij: forme so tisto, kar najbolj ovira religiozna zblizanja. Poudarjanje »nedotakljivih« form pomeni največjo oviro po vesoljni enotnosti težočemu religioznemu duhu. To bi morali upoštevati vsi, ki se trudijo za zedinjenje in prav s tega vidika je pogled na sodobno krščanstvo zelo zanimiv.

Krščanstvo je religija duha in svobode. Človek je svoboden otrok božji. Ena osnovnih idej krščanstva je duhovna osvoboditev človeka po resnici. Človek, ki je v zadnjih dveh stoletjih hotel, da bi si od blizu ogledal resnico v tej religiji svobode, je po navadi povsod videl forme in forme. Racionalizem, liberalizem, nacionalizem, bolesten konservativizem, ozkosrčni konfesionalizem, sistem in organizacija — vse to je bilo vidneje kakor duhovno osvobajajoča resnica. Najbolj usodno pri vsem tem je bilo, da je vsaka posamezna konfesija gledala tudi na tiste forme, ki so le prigodne, kakor na neke posebne člene svojega »Credo«. Marsikaterega iskavca svobode v religiozni resnici je vse to odbijalo, ker je presojal krščanstvo le po teh formah in se ni spustil v globine, kjer je bil skrit duh. Znano je, kako so se morali boriti veliki konvertiti te dobe, da so premagali vse take zunanosti in prišli do duhovnega jedra večne in absolutne božje resnice.

Današnja reakcija na dobo splošnega formalizma je tudi tu storila svoje. V religioznem svetu je duh pričel trgati staro zunanost in si ustvarjati nove oblike življenja. O tem pričajo verske sekte, ki danes nastajajo in rastejo kakor mlada trava na pomladanskem solncu. Popolnoma je razumljiv pojav, da v vse večjem številu izhajajo knjige — zlasti na katoliški strani — ki v nasprotju s prejšnjo dobo forme nosijo naslove, kot so: »Bistvo katolicizma«, ali pa vsaj po svoji vsebini ustrezajo takim naslovom.² Danes katoličani ne govore več toliko o človeško historičnih formah — historizem je v tem oziru precej premagan — kolikor o njegovem duhu in bistvu. To bo brez dvoma vedlo do prave osvoboditve iščočega človeka iz kaosa sodobnosti, v katerem se zaključuje ogromna doba in rastejo zametki druge. In »kogar vodi duh, tisti ni več pod zakonom« (Gal. 5, 18) — je svoboden.

Neumno bi bilo postavljati trditev, da so vse forme nepotrebne. Življenje je, kakor rečeno, udejstvovanje duha v tekočem nizu najrazličnejših in vedno izpreminjajočih se form, ki si jih duh sam sproti ustvarja. Vsako delo duha se more izvršiti le v neki formi. Toda glavno je, da si duh ohrani svojo bistveno, življenjsko osnovo — svobodo. Duh zaradi svoje žive in svobodne narave ne more brez škode prenesti od zunaj vrinjene tuje forme in ne take, ki bi zase terjala vekovitost. Kjerkoli se poudarja večnost ene forme, tam se zmeraj enako močno zanikuje duh in svoboda. Sistem, ki uči svojo večno veljavnost, postane kljub vsemu kmalu predmet zgodovinskih učbenikov; organizacija, ki kot nespremenljiva forma življenja hoče biti večna, postane kljub temu prej ali slej le psevdoorganizem, mumija, ki se v resnih pretresih zruši.³

² Od takih knjig naj tu omenim svetovnoznano delo Karla Adama: »Das Wesen des Katholizismus, Düsseldorf 1931 (6. Aufl.). — Delo je v osmih letih doživelo 7 izdaj, ki so šle v stotisoče. Prevedeno je do sedaj že skoraj na vse važnejše evropske jezike — in celo v japonščino. Knjig z enako usmerjenostjo — podati bistvo katolicizma — je vedno več. To pričajo imena, kot so Bartmann, Sertillanges, Marmion in dr. Isto tendenco imajo tudi M. Scheebnova dela, ki danes doživljajo nove izdaje.

³ Nujno pa je treba pojasniti: Katoliška Cerkev je organizacija in hoče kot taka življenjska forma biti večna. Vse, kar razpravljamo, bi veljalo v polni meri tudi za formo Cerkve — če bi ta bila le naravna organizacija. Toda bistvo Cerkve ni v tem. Cerkev je predvsem živi mistični organizem. Narava organizacije je v njej z nadnaravnostjo tako spopolnjena, da njena organizacijska forma vprav zaradi nadnaravne božanske izpopolnitve ne pomeni več nikake resne ovire svobodnemu udejstvovanju duha. Z druge strani pa sprejme tudi duh, ki živi v okviru tega nadnaravnega organizma, toliko spopolnitev — po milosti — da lahko premaga vse ovire, ki mu jih svoboden človeški element v Cerkvi včasih ustvarja. Po zakonih naravne nujnosti bi življenje duha v Cerkvi kot statični formi kmalu moralo ugasniti; vprav zaradi nadnaravne spopolnitve te z nujnostjo razpadanja omejene narave se to ne zgodi. Nadnaravnost osvobodi in posveti naravo in jo reši posledic njene tragične nujnosti, če se ji ta voljno ukloni.

Čas je kmalu pokazal, kako zmotna je misel, da je duha mogoče vkleniti. Nasilje mrtvih statičnih form nad duhom ne more biti nikoli trajno, ampak le začasno. Duh se je tega pogubnega bremena začel odločno otresati in danes se že povsod vidi, da so različne neorganske zgodovinske oblike res samo še — mumije. V njih ni življenja, ker jih je duh že zdavnaj zapustil. Treba je samo majhnega udarca — toda prišli bodo tudi večji — in mumije se bodo rušile v prah. — »Duh je, ki oživlja, meso ne koristi nič« (Jan. 6, 63). V krčevitem iskanju in snovanju si duh danes ustvarja nove svobodne oblike, v katerih se bo življenje nadaljevalo. Kakor je bilo do sedaj močno nasilje nad duhom, tako se danes povsod kaže močan duhovni odpor. Jezovi, ki so precej dolgo zavirali mogočen tok, se lomijo; duhovni sunek k novemu življenju bo vprav zaradi sile, ki jo je duh toliko časa trpel, izredno močan — nenavaden. Utrip življenja, ki stoji pred nami, bo veliko hitrejši. To se vidi že danes.

Čudna se v vsem življenju pokaže narava duha. V tej naravi leži bitno nasprotje. Duh sam poraja oblike in oblike mu pozneje ubijajo življenje. Iz duha samega izhaja tisto, kar se potlej obrne proti njemu. Ali ni tako samo pri duhu. Rojstvo sovražnikovo iz neder lastnega bitja je kozmični pojav. Morda je ta, človeškemu razumu posmehujoči se problem do sedaj najgloblje upodobljen v problemu Adamovega rebra. — Iz absolutnega se rodi relativno, ki se pozneje obrne proti absolutnemu; iz večnosti nastane po nekakem odpadu od nje časovnost, ki se postavi do večnosti v sovražno nasprotje; religija ustvarja kulturo, a kultura se obrača proti nji in postaja njen največji sovražnik. Tako je z duhom in oblikami. Čim bolj umetno skušamo sestavljati relativno z absolutnim, večnost s časom, kulturo z religijo ali duha s formo, tem močneje se vedno pokaže nasprotje in razdor. Sestavljanje takih počel na njihovem površju zmeraj le povečuje zavest razdora v globinah. Osnove za spravo se skrivajo nekje v globinah bitja, tam, kjer se je nekoč izvršil prvi razdor, ki smo ga danes navajeni gledati samo na površju. Isti razdor, ki se je nekoč izvršil v kroni stvarstva, v človeku, ko se je prvič pojavilo nasprotje med duhom in mesom, se je izvršil tudi v udih stvarstva. Nobena umetna sinteza tega ne odpravi. Globine bitja kličejo po odrešenju. Iz samega stvarstva to odrešenje nikoli ne bo izšlo, ker tako bitje je v svojih globinah razprto in zato nemočno. Odrešilno dejanje more izvršiti le absolutna, v sebi nerazprta sila, ki gospoduje nad bitjem. Samo sila, ki bitje ustvarja ali ga uničuje, ga more odrešiti. Odrešenje stvarstva se mora pričeti pri njegovi glavi. Razdor v stvarstvu nižje narave je zaradi organske prepletenosti kozmosa samo nadaljevanje in posledica razdora v človeku. Ko bo premagano nasprotje med duhom in mesom, t. j. ko bo odrešen človek, bo rešena »celotna ustvarjena narava, ki zdihuje in trpi v pričakovanju odrešenja« (Rimlj. 8, 20—22). V tem se razkriva globokost krščanske ideje o odrešenju. V

njej ni zajeto samo odrešenje človeka, ampak odrešenje in poboženje celotne ustvarjene, a pozneje z usodnim razdorom ranjene narave, katere glava in krona je človek. Kakor hitro stopi človek nazaj v kozmični red, katerega je nekoč uporno razdril in se vdano ukloni Bogu, se takoj tudi vse stvarstvo ukloni človeku. V tistem trenutku bo prenehal tragični notranji razdor, ki leži v globini bitja. Na ta trenotek je mislil sv. Pavel, ko je pisal, da bo nekoč zopet vse postavljeno pod eno glavo in da bo takrat zopet »Bog vse v vsem« (I. Kor. 15, 28).

Ogromni problem bitja, ki rodi sovražnika iz lastnega rebra, je splošni problem notranje razprte in po odrešenju stremeče narave. Tako je v svojih zadnjih osnovah tudi vprašanje o duhu in formi.

FRANC TERSEGLAV

MARTINA LUTHRA OSEBA IN DELO

I

Štiristopetdesetletnica rojstva Martina Luthra, ob kateri se je ves omikani svet spomnil tega religioznega génija¹, ni samo zategadelj vredna, da se na tem mestu omenja, ker je Luthrov nauk posredno sprožil pri nas lastno književnost, po kateri smo šele postali v novejši zgodovini narod v polnovrednem pomenu² — ampak tudi zaradi njegove osebe in dela samega, ki je v veliki meri poleg drugih tokov in stremljenj tiste dobe določalo smer duhovnemu razvoju krščanskega človeštva v bodočnost. Kakor se vsakemu velikemu, notranje bogatemu človeku, ki v strastnem iskanju resnice rad zapade zmoti, vedno zgodi, če pogonsko v življenje občestva poseže, da namreč eni z ozkega razgleda svojega časa njegovo delo vrednotijo popolnoma zanikalno, drugi ga preko mere povzdigujejo, velika večina, najsi bodo tudi učenci in sledovalci, pa v mnogih ozirih napak umevajo in vsaj deloma proti zavestnim nameram učitelja kakor tudi proti težnjicam, ki so njegovemu nauku imanentne, po svoje oživotvarjajo — tako se je zgodilo tudi Luthru. Njegovega nauka niso deloma izkrivljali samo tisti, ki so imeli apologetičen interes, da ga napadajo, ampak tudi tisti, ki so ga branili in branijo in ti v marsičem še bolj ko prvi. Zlasti je lutrovski nauk — in samo o tem govorimo na tem mestu, ne pa o

¹ Martin Luther je bil rojen 10. novembra 1483 v Eislebnu.

² Kdor hoče dobiti pravi vtis, kako veliko in dalekosežno je bilo delo slovenskih protestantskih prvakov za slovenski jezik in knjigo, kar se je svojčas iz vsekakor razumljivih in zato oprostljivih razlogov podcenjevalo, naj prebere ravnokar izišlo lepo delo dr. Mirka Rupla: Slovenski protestantski pisci (Ljubljana 1934).